

ORTA ASYA ÜLKELERİNDE GÜVENLİK-REFAH ÇELİŞKİSİ

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Arş. Gör. Hakan MEHMETÇİK

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet

Güvenlik-Refaf çelişkisi siyaset biliminin klasik konularındandır. Ülkenin güvenlik harcamaları arttıkça, refahının azalacağı kabul edilir. Bu bağlamda sürekli tarafsız ülke statüsündeki İsviçre'nin savunma (iç güvenlik) harcamaları oldukça sınırlı olduğundan kaynaklarını daha fazla eğitim, sağlık, üretim alanlarına yönlendirebilmektedir. Bu yüzden de doğal kaynak bakımından pek zengin olmayan bu ülke dünyanın en müreffeh ülkelerinden biri haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türkmenistan'ın bağımsızlığı sonrasında sürekli tarafsızlık statüsündeki ısrarı ve Asya'nın İsviçre'si olma yönündeki arzusunun kaynağında bu gerçek bulunmaktadır.

Güvenlik-refaf çelişkisi, aynı zamanda azgelişmişlik kısır döngüsünün önemli ayaklarından. Milli gelirin düşük olduğu ülkelerde doğal olarak sosyal güvenlik harcamaları da yetersiz kalmaktadır. Toplum katmanlarının eğitim, sağlık, istihdam imkânlarından yararlanan kesimi daraldıkça yasa dışı faaliyet alanları genişlemektedir. Bu durum güvenliğe daha fazla kaynak ayrılmasını zorunlu kılarken refaf ve sosyal güvenlik kalemleri daralmaktadır. Böylece bu kısır döngü sürüp gitmektedir.

Asya ülkelerinde son yıllarda görülen hızlı büyüme ve gelişmeye katkı sunan etmenlerin Orta Asya cumhuriyetleri için de söz konusu olduğu halde bu ülkelerde ucuz iş gücünden kaynaklanan büyüme veya genç ve eğitimli nüfu-

sun tetiklediği bir ar-ge patlaması yaşanmamaktadır. Sovyet sonrası bağımsızlığını kazanan Türk cumhuriyetleri açısından Sovyet döneminden kalma ilköğretimden üniversiteye belirli bir eğitim altyapısı bulunduğu halde bu mirasın çağın gerektirdiği ar-ge veya işgücü sektörüne aktarılması mümkün olmamıştır. Bunun yerine Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan örneklerinde olduğu gibi iç ve dış güvenlik sorunlarının gerektirdiği önlemler, önemli ölçüde devletlerin yatırım-üretim-eğitim-araştırma-geliştirme zincirini baskı altına almıştır. Türkmenistan ve Kazakistan için de bu durum bir dereceye kadar geçerlidir.

Afganistan ve Pakistan örneklerinde olduğu gibi 1980lerden günümüze Rusya ve ABD müdahalelerinin keskinleştirdiği terör-güvenlik sorunu diğer bölge ülkeleri açısından farklı boyutlarda karşımıza çıkmaktadır. Eski Sovyet cumhuriyetleri, kısmen bölgesel terörden etkilenmekte olup bunun yanında Sosyalist dönemden kalan devletçi-güvenlikçi politikalarından özgürlükçü-üretici formata geçmemenin sıkıntıları yaşanmaktadır. Bu bağlamda söz konusu ülkelerde faaliyet gösteren terör örgütlerinin farklı şekillerde batılı ülkelerle bağlantıları, bu ülkeleri güvenlik temelli politikalarından refah yönelimli uygulamalara geçmesini engellemektedir. Bu bölümde, belirtilen kavramlar çerçevesinde konu genel hatlarıyla ekonomik, eğitim, sağlık gibi alanlardaki istatistikler kullanılarak tahlil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik-Refah Çelişkisi, Terör, Orta Asya Cumhuriyetleri, Afganistan, Çin, Büyüyen Ekonomiler

Security-Welfare Dilemma in the Central Asian Countries

Abstract

Security and Welfare Dilemma is one of the classical topics in political sciences. As the expenditure on security has risen in any given country, the welfare of the society hypothetically would be undermined. In this sense, Switzerland, a permanently natural power under the UN conventions, has limited expenditure on defense and therefore, it is able to spend more on welfare oriented sectors such as health, education, and production. Thus, a country, which is not rich in terms of resources, is one of the wealthiest country on earth. After the demise of Soviet Union, Turkmenistan's persistent claim to be a natural power depends on its wish to be "Asian Switzerland."

Security and Welfare Dilemma is one of the important parts of the underdevelopment vicious cycle. As wealth on national level is low, welfare spending stays low. As the numbers of people, who benefit from spending on health, education, employment, are limited, crime and illegal activities are ex-

panded. This is the nature of the social life and force governments spend more on security by giving away welfare. And in that way it goes on and on.

Even though, those factors that supports rapid growth and development in many Asian countries are present for Central Asian countries, growth stemming from cheap labor force and Know-How boost stemming from young and educated population have not created a similar path in these countries. In the post-Soviet era, although there are basic infrastructures in the areas of health and education, Turkic Republics has not managed to transfer these assets into productive, jobs creating and know-how enabling sectors. Instead, as it is the case in Uzbekistan, Tajikistan, Kirgizstan, security related issues has dominated spending decisions leaving spending on investments, production, education and R&D spending secondary. This is a case for Turkmenistan and Kazakhstan as well.

As it happens in Afghanistan and Pakistan, we face with terror-security issues, which is sharpened further by the Russian and American interventions since 1980s. Post-Soviet Republics have been partly effected by these security issues meanwhile they have failed to transform their socialist-statist-securitized model of development into free, productive and efficient model. In this sense, terrorist organizations and their connections in the Western world prevent these countries make the transition from security dominated politics into welfare oriented policies. In this paper, underlined concepts and trends are analyzed through numbers of data and figures on education, healthcare, economic statistics etc.

Key-Words: Security and Welfare Dilemma, Terror, Central Asian Republics, Afghanistan, China, Developing Economies.

Giriş

Genel olarak az gelişmiş ülkeler, özel olarak Orta Asya cumhuriyetleri için söz konusu olan güvenlik-refah çelişkisi günümüzde farklı boyutlarıyla etkinliğini sürdürmektedir. Benzer durum önemli ölçüde bazı Orta Doğu ve Afrika ülkeleri için de geçerlidir. Bir kısmı Sovyet sonrası bağımsızlığını kazanmış olan Türk cumhuriyetleri ile mesela Afganistan gibi eski Sovyet cumhuriyeti olmayan Asya devletlerindeki bu kısır döngünün önemli bir ayağı ise gelişmiş ülkelerin bu döngüden edindikleri çıkar ilişkileridir. İç ve dış güvenlik sorunlarıyla boğuşan ülkelerin aynı zamanda iyi birer silah alıcısı olmaları, sömürgecilik döneminden kalma hammadde kaynağı ve pazar ülke durumunun korunması gibi hedefler, sonuç itibarıyla eski sömürgeci-gelişmiş-global güçlerin çıkarları kapsamındadır.

21. yüzyıl başından itibaren sanayi üretiminin artan bir hızla Güney Doğu ve Güney Asya ile diğer benzer statüdeki ülkelerde yoğunlaşması, batıda finansal krize yol açmıştır. 2015 yılı itibariyle Çin'deki büyümenin yavaşlaması ile beklentiler revize edilme yoluna gidilmiş, bununla beraber sanayi üretimindeki doğu-batı dengesinin batı aleyhine değişme trendi değişmemiştir. Şüphesiz bu süreçte birçok faktör yanında batının yaşlanan nüfusu, sosyal güvenlik harcamalarının artması ile doğudaki genç ve ucuz işgücü önemli rol oynamaktadır.

Ekonomik kalkınma yanında sosyal ve siyasal istikrar ile gelişme arasında ciddi bir bağ vardır. Orta Asya halkları içerisinde yaygın olan umutsuzluk, siyasal istikrarsızlık, atalet, nepotizm, yolsuzluk, organize suç ve terör örgütleri hep birbirini besleyen süreç ve aktörlerdir. Bu bağlamda ekonomik istikrar ve gelişme ve dolayısıyla refah artışı, kendisi bizatihi uzun erimli bir "güvenlik sorunudur" ve güvenlik/refah gibi ayrımlar özellikle Orta Asya ülkeleri söz konusu olduğunda bir anlam ifade etmemektedir. Ayrıca bu ülkeler arası kültürel, kimliksel ve coğrafi yakınlık dikkate alındığında herhangi bir ülkedeki güvenlik sorunu, diğer komşu ülkeleri etkilemektedir.¹ Yani her hangi bir Orta Asya ülkesinin tek başına, diğer komşularından izole bir şekilde gelişmeye, refaha ve güvenliğe ulaşma şansı yoktur. Nasıl ki bugün Suriye'de ve Irak'ta yaşanan iç savaş ve terörün olumsuz etkilerinden Türkiye kurtulmıyorsa, Özbekistan'da yaşananların Kırgızistan'dakilere göz ardı edileme ya da Türkmenistan'ın gelişmesinin, Tacikistan'ın gelişmesine katkıda bulunacağı unutulmamalıdır.

Bu alanda çalışan hemen hemen her uzmanın üzerinde uzlaştığı üzere güvenlik son derece sorunlu ve tartışmalı bir sosyal bilimler kavramıdır.² Güvenliği en geniş anlamıyla tanımlayıp ekonomik kalkınma ve insani gelişmeyi bunun vazgeçilemez bir unsuru olarak ele almamız gerekmektedir. Oysa mev-

- 1 Buzan ve Weaver'in üzerinde durduğu üzere güvenlik sorunları genel olarak birbirine yakın coğrafyalarda sınırlar üzerinden hareket eder ve bu sınır aşan güvenlik endişeleri birinin güvenliğinin bir diğerinin güvenliğinden ayrı düşünüp değerlendiremeyeceğimiz "Bölgesel Güvenlik Toplulukları"nı oluşturur. Barry Buzan ve Ole Weaver, Bölgeler ve Güçler: Uluslararası Güvenlik Yapısı (**Regions and Powers: The Structure of International Security**), Birinci Baskı., Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayın Evi, 2003.
- 2 Bakınız Ken Booth, ed., Eleştirel Güvenlik Çalışmaları ve Dünya Politikası (**Critical Security Studies And World Politics**), Lynne Rienner Yayın Evi, 2005; Barry Buzan and Lene Hansen, Uluslararası Güvenlik Çalışmalarının Gelişimi (**The Evolution of International Security Studies**), Birinci Baskı., Cambridge Üniversitesi Yayın Evi, 2009; Christopher W. Hughes and Yew Meng Lai, Güvenlik Çalışmaları (**Security Studies: A Reader**) Birinci Baskı., London ; New York: Routledge, 2011; Alan Collins, Güncel Güvenlik Çalışmaları (**Contemporary Security Studies**) Üçüncü Baskı, Oxford: Oxford Üniversitesi Yayın Evi, 2013.

cut ekonomik kalkınma ve demokratikleşme teorileri³ bu iki kavramı genel olarak birinin gelişmesi için diğerinden fedakârlık edilmesi gereken unsurlar olarak ele almış ve bu teorik kavramsallaştırma politika yapıcılar açısından uygulanan hatalı politikaların “bilimsel meşruiyet” zeminini oluşturmuştur.⁴

Güvenlik-Refaf çelişkisi -bir ülkenin güvenlik harcamaları arttıkça, refahının azalacağı gerçeği- de güvenlik ve refah arasında kurulan bu türden tartışmalı tanım ve kavramsallaştırmaya ve bunun üzerine yürütülen politikalara dayanmaktadır. Güvenlik-refah çelişkisi, aynı zamanda az gelişmişlik kısır döngüsünün önemli bir nedenidir. Güvenlik sorunlarıyla boğuşan ülkeler, güvenlik temelli politikalarından refah yönelimli uygulamalara geçememektedir. Zira güvenlik ve refah bu ülkelerde birbiriyile bağlantılı iki konu olmaktan ziyade biri için diğerinin feda edildiği iki ayrı konu olarak değerlendirilmektedir.

Orta Asya ülkelerine geldiğimizde bu aykırı durum bu ülkelerin güvenlik ve refah harcamaları dikkatle incelendiğinde son derece açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ülkeler ait bu aykırılık kapsamındaki veriler kısmen aşağıda yer almakta olup, buna dayalı sorun, tanımlanmakta ve çözüme işaret edilmektedir.

Güvenlik-Refaf Çelişkisi

Orta Asya cumhuriyetleri, son yıllarda Çin ve Hindistan örneklerinde olduğu gibi dünyanın en hızlı büyüyen ve giderek dünya ekonomisinin merkezi haline gelen ülkelerle çevrilidir. Hâlbuki bu ülkeler, zengin yer altı kaynakları, genç ve eğitilmiş iş gücü ile önemli bir kaynağa sahiptir. 21. yüzyıl başından itibaren sanayi üretiminin artan hızla Güney Doğu ve Güney Asya ile diğer benzer statüdeki ülkelerde yoğunlaşması, genel olarak batının yaşlanan nüfusu, sosyal güvenlik harcamalarının artması ile doğudaki genç ve ucuz işgücü gibi faktörlerin bir nedeni olarak değerlendirilebilir. Fakat aynı faktörler Orta Asya cumhuriyetleri için de söz konusu olduğu halde bu ülkelerde ucuz iş gücünden kaynaklanan büyüme veya genç ve eğitilmiş nüfusun tetiklediği bir hızlı kalkınma ve refah artışı yaşanmamıştır. Bunun en önemli nedeni, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan örneklerinde olduğu gibi, iç ve dış güvenlik

3 Irma Adelman, Ekonomik Kalkınma ve Gelişme Teorileri (**Theories of Economic Growth and Development**) Stanford, CA.: Stanford Üniversitesi Yayın Evi, 1961; Richard Peet and Elaine Hardwick, Kalkınma Teorileri (**Theories of Development**) Üçüncü Baskı, New York: Guilford Yayın Evi, 2015.

4 Lipset'in ekonomik kalkınmayı demokratik gelişmeye önceleyen “modernizasyon teorisi” bu konuda önemli bir örnektir. Seymour Martin Lipset, Siyasal İnsan: Politikanın Sosyal Temelleri (**Political Man: The Social Bases of Politics**) Baltimore: Johns Hopkins Üniversitesi Yayın Evi, 1981.

sorunlarının gerektirdiği önlemler önemli ölçüde devletlerin yatırım-üretim-egitim-araştırma-geliştirme-kalkınma için gerekli materyal ve beşeri altyapıyı kurmak- için harcaması gereken bütçenin getirisi ve geri dönüşü olmayan sığ güvenlik harcamalarında yapılmış olmasındadır. Türkmenistan ve Kazakistan için de bu durum önemli ölçüde geçerlidir.

Kültürel, dilsel, dinsel, coğrafi ve birçok konuda birbiriyle yakınlığı olan bu ülkeler çok ilginç bir şekilde ekonomik anlamda benzerliklerden ziyade farklılıklar üzerinden sınıflandırılmaktadır. Hiç kuşkusuz bunun önemli bir nedeni, ülkelerin özellikle yer altı ve yer üstü kaynak zenginliği ve bu zenginliği paraya dönüştürebilme kapasitelerinin farklı olmasıdır. Örneğin Kazakistan son yıllarda ciddi bir büyüme performansı sergileyebilmiş ve özellikle petrol ve gaz sektöründe ciddi düzeyde doğrudan yabancı yatırım çekebilmiştir.⁵ Benzer şekilde Türkmenistan ve Özbekistan için de ekonomik anlamda bir farklılaşmadan söz edilebilir fakat bu iki ülke Kazakistan ölçeğinde başarılı sayılamazlar. Fakat bu ülkeler ekonomisi yoğun bir şekilde enerji kaynaklarının ihracatına dayalı olup gelişmemişler kategorisinde kabul edilmektedir. Bu bağlamda doğal kaynaklara aşırı bağımlı ekonomilere (over-dependence on natural resources) dönüşmüşlerdir.⁶ Dolayısıyla bu ülke ekonomileri mevcut kaynakların değişen fiyatlarından fazlaca etkilenmektedir. Bunun dışında, Tacikistan ve Kırgızistan bölgenin en küçük ekonomileridir ve hala dış yardımlara bağımlıdırlar.

Fakat hemen hemen her ekonominin en temel benzerliği bu farklı ekonomik sistemlerde güvenlik harcamalarının kalkınma için kritik önemdeki altyapı harcamalarının önüne geçmesidir. Yani sorun, normal koşullarda bu alanlara gidecek olan paranın güvenliğe yönlendiriliyor olmasıdır. Bunun en önemli sonucu gelir dağılımı eşitsizliği, tarımsal sektörün büyüklüğü, işsizlik, göç gibi bir takım ekonomik verilerde gözlenebilir. Ekonominin istikrarsız ve zayıf oluşu bir takım sosyal sorunlara hem yol açmaktadır, hem de bu sorunlardan doğrudan doğruya etkilenmektedir. Kısaca ciddi bir kısır döngü, bir birini besleyen bir sarmal yaratmaktadır. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik sorunlar bir bütünü ayrılmaz bir parçasıdır. Ekonomik istikrarsızlık ve zayıflığın en

5 Kazakistan gerçekten de bölgenin en önemli kalkınma motorudur ve tek başına bölge GDP'sinin yüzde 50'sini temsil etmekte ve bölgeye gelen doğrudan yatırımın %85'ni çekmektedir. Bakınız Sergej Mahnovski, Kamil Akramov, and Theodore William Karasik, Orta Asya Güvenliğinin Ekonomik Temelleri (**Economic Dimensions of Security in Central Asia**), California, LA: Rand Corporation, 2007, xiv.

6 OECD and The World Economic Forum, **Competitiveness and Private Sector Development: Central Asia 2011**, Competitiveness and Private Sector Development, OECD Publishing, 2011, 25, accessed April 20, 2016, http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/competitiveness-and-private-sector-development-central-asia-2011_9789264097285-en.

önemli sosyal etkisi, yoksulluk, işsizlik, sağlık ve eğitim sektörünün kötüleşmesi⁷, uyuşturucu, organize suç ve terörizm gibi konulardaki sonuçları unutulmamalıdır. Bu yönüyle de ekonomi bu ülkeler açısından sadece bir kalkınma meselesi değil, sosyal ve siyasal istikrar için önemli bir unsurdur. Bu bağlamda güvenlik-refah çelişkisi “post-Soviet transition” olarak adlandırabileceğimiz ülke örneklerinde incelenmesi gereken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta Asya Ülkelerinde Bazı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Orta Asya ülkeleri son yıllarda belli bir ölçüde ekonomik iyileşme göstermiş olmakla birlikte Kazakistan dışındaki diğer ekonomiler için durum iyi değildir. Beş cumhuriyetin nüfusu, fert başına düşen milli geliri, kilometrekareye düşen insan sayısı, ortalama insan ömrü, işsizlik oranları gibi belli başlı göstergeler bu açıdan son derece önemlidir. Aşağıda bu beş cumhuriyetle ilgili söz konusu göstergeler yer almaktadır.

Tablo 1: *Dünya Bankası*

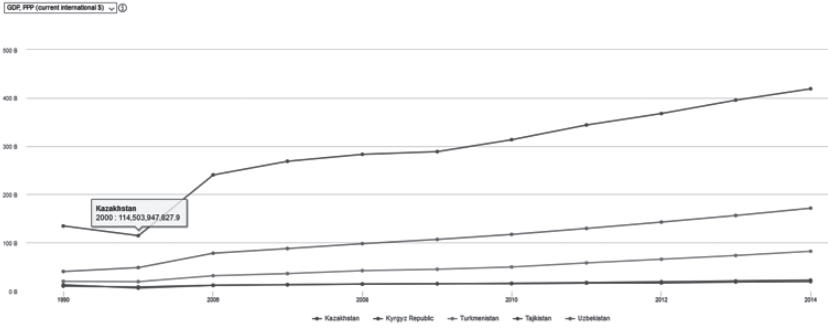
(<http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>)

#	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Türkmenistan	Özbekistan
Nüfus (Milyon)	15	5	7	5	27
Nüfus Yoğunluğu (Kişi Baş/Kilometrekare)	6	26	45	10	61
Ortalama Yaşam Süresi	61,3	65	66,3	64,5	66,7
GDP (Milyar/\$)	112,1	9,8	7,7	34,6	48,5
GDP (Kişi Baş/\$/2004)	7,494	1,928	1,193	7,021	1,871
Doğrudan Yabancı Yatırım (%GDP,2003)	6,8	2,4	2,0	1,7	0,7
Gelir Dağılımı Adaletsizliği (Gini)	0,32	0,29	0,33	0,45	0,35
Yoksulluk Sınırı Altındaki Topluluk (%)	21	73	74	34	47
İşsizlik (CIA-2005)	8	18	40	60	28

Milli gelir tablosuna baktığımızda iç ve dış güvenlik sorunu diğerlerine göre fazla olmayan Kazakistan’da daha dengeli ve sürekli artan bir durum söz konusu iken yıllarca siyasal istikrarsızlığın yol açtığı iç savaş derecesine yaklaşan çatışmaların yaşandığı Kırgızistan’da ise milli gelir yerinde saymakta, hatta zaman zaman azalmaktadır. Şüphesiz bunda yukarıda belirtildiği üzere Kazakistan’ın sahip olduğu kaynakların etkisi vardır. Ancak Kırgızistan’da yaşanan siyasi çatışmaları da hesaba katmak gerekmektedir. Benzer durum Ta-

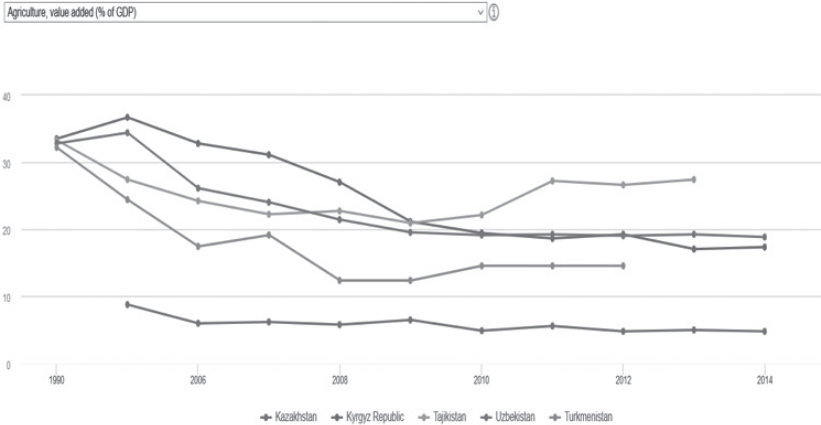
7 Çok ciddi miktarda HIV/AIDS gibi vakaların görülmesi, okuma-yazma oranının yüksek olmasına rağmen eğitimin kalitesinin düşmüş olmasından dolayı genç nüfusun günün gereği olan rekabetçilikten uzak olması gibi konular dikkat çekicidir.

çikistan için de söz konusu olup iç savaşın sona ermesiyle milli gelirdeki nisbî yükseliş tabloda açıkça izlenmektedir.

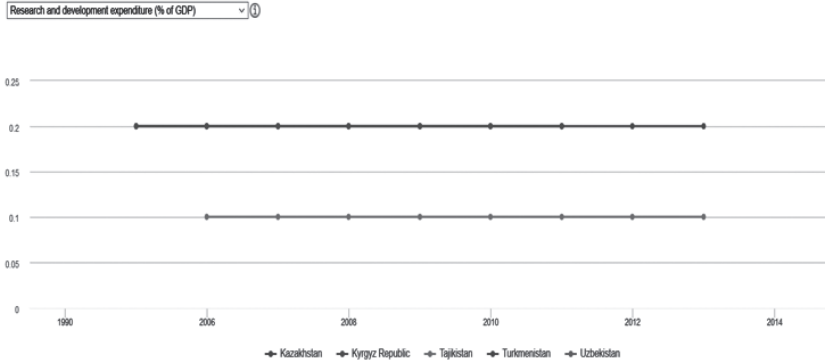
Şekil 1: GDP (PPP/\$) (Dünya Bankası, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>)

Tarım sektörü diğer sektörlerle oranla büyük olmakla birlikte bu sektördeki üretim verimliliği son derece düşüktür. Bunun önemli bir nedeni sektöre devlet müdahaleleri olduğu kadar iklim ve topografyadan kaynaklanan kuraklık, verimli arazi azlığı gibi nedenlerde önemlidir. Bütün Orta Asya ülkeleri için suyun tarihsel olarak önemli bir güvenlik unsuru olması bu bağlamda değerlendirilmelidir. Fakat bu ülkelerdeki tarımsal üretimin 90'lı yılların gerisinde seyretmesi son derece düşündürücüdür.

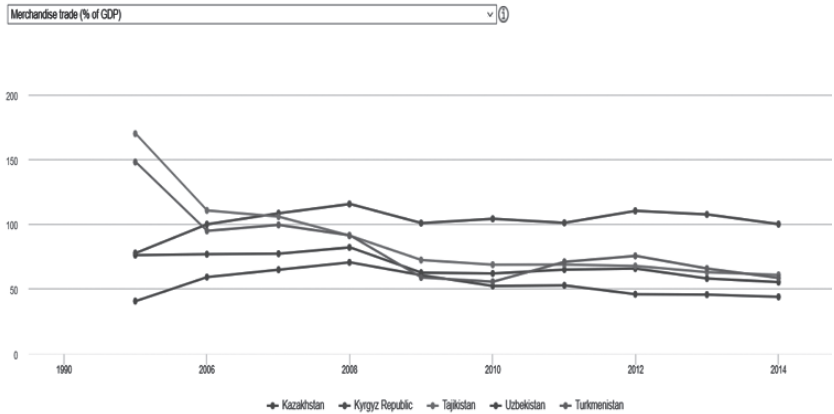

Şekil 2: Tarımsal Üretim (%/GDP) (Dünya Bankası, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>)

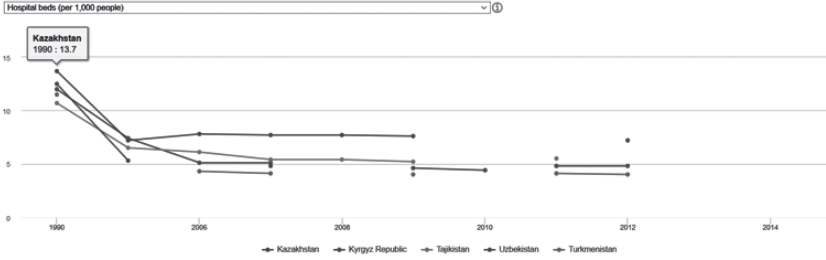
Bu ülkelerde Ar-Ge yatırımları son derece sınırlı düzeyde kalmıştır. Ülke gayri safi milli hasılası içerisinde (bu görece olarak çoğu ülke örneğinde oldukça küçük olduğu da dikkate alındığında) günümüz ekonomileri için en önemli unsur haline gelen araştırma geliştirme harcamaları son derece sınırlı kalmıştır.

Şekil 3: Ar-Ge Yatırımı (Dünya Bankası, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>)

Şekil 4: Total Ticaret (% GFP) (Dünya Bankası, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>)

Şekil 5: 1000 Kişi Başına Düşen Hastane yatak miktarı (Dünya Bankası, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>)

Total ticaretin gayri safi milli hasılaya oranı, 1000 kişi başına düşen hastahane yatak miktarı, ya da karbondioksit tüketimi, elektrik tüketimi gibi bir ülke ekonomisinin gelişmişlik düzeyiyle ilgili önemli ipuçları veren verilerle bakıldığında Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıkları 90'lı yıllara oranla kötü performans sergilemektedirler.

Aşağıdaki tabloda ise ekonomiler üç kategori altında bir takım alanlarda gösterdikleri performanslar ölçeğinde sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflandırma çerçevesinde genel bir değerlendirme yapacak olursak sadece Kazakistan ikinci seviye (verimlilik temelli) bir ekonomi olarak sınıflandırılabilir. Kırgızistan, Tacikistan ve hatta Türkmenistan birinci seviye (faktör temelli) bir ekonomidir. Tablonun sol tarafında yer alan başlıklar bir ülkenin ekonomisinin rekabetçiliğini belirleyen 12 unsura dikkat çekmektedir. Bu unsurlar, kurumlar, altyapı, makroekonomik ortam, sağlık ve eğitim sektörü, yüksek eğitim-öğretim, mal-hizmet ve finans sektörünün etkinliği, teknolojik hazırlık, pazar büyüklüğü, işletmelerin çok yönlülüğü ve teknolojik yeniliktir. Bu 12 unsur üzerinden bir karşılaştırma yapılacak olursa Orta Asya cumhuriyetleri, diğer Sovyet sonrası bağımsızlığını ilan eden ülkelerden daha kötü bir performans sergilemektedir.

Temel Gereksinimler - Altyapı - Kurumlar - Makro Ekonomik Düzen - Sağlık ve Eğitim	➔	Girdi Temelli Ekonomiler
Verimlilik Artırıcı Unsurlar - Yüksek Eğitim/Öğretim - Ürün ve Pazar Etkinliği - İş Gücü Pazarı Etkinliği - Finansal Pazar Etkinliği - Teknolojik yeterlilik - Pazar Büyüklüğü	➔	Etkinlik Temelli Ekonomiler
İnavasyon ve Kapsamlılık Unsurları - İş ve İşletme Kapsamlılığı - İnovasyon	➔	İnovasyon Temelli Ekonomiler

Şekil 6: Rekabetçilik Sınıflandırması (Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Rekabetçilik Raporu (2010-11))

Bu 12 unsur içerisinde özellikle önem derecelerine göre bir takım altyapı unsurları dikkate alındığında söz konusu geri kalmışlığın nedeni daha kolay anlaşılabilir. Öte yandan güvenlik sorunları ve harcamalarının artması başta sosyal güvenlik harcamaları olmak üzere refah seviyesinin düşmesiyle birlikte yolsuzluk ve rüşvet olaylarını artmaktadır. Aşağıdaki tabloda beş cumhuriyetin bu alandaki puanları ile dünya ortalamasındaki yeri belirlenmektedir. 126. sırada olan Kazakistan'ın durumu en iyi olduğu halde Türkmenistan'ın 169, Özbekistan'ın 166. ve Tacikistan'ın 152. sırada olduğuna dikkat edelim. Ekonomisi Özbekistan ve Türkmenistan'dan daha kötü olduğu halde bölgenin demokrasi adası durumundaki Kırgızistan'ın durumunun Kazakistan'dan sonra diğer üç ülkeden daha iyi olduğuna dikkat edelim.

Figure 5: Yolsuzluk Algı Endeksi Sıralaması

Ülke	İndex Puanı	Dünya Sıralaması
Kazakistan	29	126
Kırgızistan	27	136
Tacikistan	23	152
Türkmenistan	17	169
Özbekistan	18	166

Kaynak: Uluslararası Şeffalık Örgütü 2015 (<http://www.transparency.org/>)

Güvenlikle ilgili konularda yapılan harcamaları tam olarak kategorize etmek ve bunlara ilişkin verileri burada ele almak bu çalışma kapsamını aşmaktadır. Toplum düzeninin kurulabilmesi, adaletin, iç ve dış güvenliğin sağlanabilmesi ve diğer kamusal ihtiyaçların karşılanabilmesi anlamında güvenlikle ilgili yapılan harcamaların boyutu her bir ülke özelinde farklılık göstermekle birlikte en yaygın ulaşılabilen gösterge, harcama kalemlerinden bir tanesi ülkelerin savunma harcamalarıdır. Savunma harcamaları genellikle birçok ülkede, toplam kamu harcamaları içinde çok önemli bir oranda olup, eğitim ve sağlık harcamalarından nispi olarak daha fazla paylara sahip bulunmaktadır.⁸ Savunma harcamaları ve ekonomik gelişme arasında ilişki çerçevesinde ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için güvenliğin sağlanması önkoşul olarak görülmektedir.⁹ Bu anlamıyla savunma harcamaları ve ekonomik gelişme arasında pozitif bir ilişki olması beklenir. Oysa burada ele alındığı üzere güvenlik harcamaları ile refah artışı arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Belirtmek gerekir ki küresel güç durumundaki örneğin ABD milli gelirinin önemli bir bölümünü silah üretimine ayırdığı halde aynı zamanda en büyük silah ihracatçısı olarak bu yöndeki yatırımlarını halkın refahına yönlendirebilmektedir. Öte yandan gelişmiş ülkelerde güvenlik yatırımlarına ayrılan kaynaklar rakamsal olarak çok daha büyük olduğu halde toplam milli gelir içindeki yeri az gelişmiş ülkelerin genellikle gerisindedir. Ancak Az gelişmiş ülkelerde güvenlik harcamaları, önemli ölçüde silah ithalatı şeklinde olup ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemektedir.

Sonuç

Bir ülkenin refahı ve zenginliği, güvenlik ve huzurunun ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak güvenlik sorunlarını çözmüş olan, günümüzde örneğin terörist saldırılara maruz kalmayan veya buna karşı gerekli tedbirleri aldığından bu tür saldırıların en aza indiği ülkelerde tüketim mallarına yönelik yatırımlar devam eder, zenginlik korunur. Öte yandan örneğin iç savaşın söz konusu olduğu bir ülkeden sermaye çıkışı yaşanır, yeni yatırımlar yapılmaz ve orada kalan halk sürekli fakirleşir. Bu durumda herhangi bir iç savaşın düşünülmediği, ülke-

8 Filiz Giray, "Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme," **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi** 5, no. 1 (2004): 181–199.

9 Abdur R. Chowdhury, "A Causal Analysis of Defense Spending and Economic Growth," **Journal of Conflict Resolution** 35, no. 1 (1991): 80–97; Riccardo Faini, Patricia Annez, and Lance Taylor, "Defense Spending, Economic Structure, and Growth: Evidence among Countries and over Time," **Economic development and cultural change** 32, no. 3 (1984): 487–498; Wayne Joerding, "Economic Growth and Defense Spending: Granger Causality," **Journal of Development Economics** 21, no. 1 (1986): 35–40; Rati Ram, "Defense Expenditure and Economic Growth," **Handbook of defense economics** 1 (1995): 251–274.

sel birlik, vatandaşlık kimliği altında sahiplenilmiş, ayrılıkçılara karşı yasal olduğu kadar güvenlik engelleri yerleştirilmiş toplumda zenginlik yerleşebilir. Buna karşın milli gelir içindeki güvenlik harcamaları oranının yükselmesi demek aynı zamanda eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik kalemlerinin oranının düşmesi anlamına gelmektedir. Bununla beraber özellikle gelişmiş ülkelerde silah üretimi başta olmak üzere güvenlik kalemlerindeki miktar oldukça yüksek olabildiği halde söz konusu ülkelerin toplam milli gelirleri içindeki oranı genellikle daha düşük seviyededir. Bunun yanında üretilen silahların önemli bir kısmı başka ülkelere satıldığından bu alandaki harcamalar, refaha katkı olarak geri dönebilmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde sosyo-ekonomik dengesizlikler veya problemler, sosyal çatışmalara, bir adım sonra terör ve iç savaşlara yol açabilmektedir. Komşularla tarihi ve sınır sorunları da bu ülkelerin ekonomik gelişmelerini engellemektedir. Bu tür sorunlar, bütçe içindeki güvenlik kalemleri kapsamındaki harcamaların daha yüksek olmasına yol açmaktadır. Daha fazla asker, polis kadroları yanında daha fazla genellikle ithalat yoluyla silahlanma, ülke kaynaklarını bu yöndeki yatırımlara yönlendirme, dolayısıyla eğitim, bilim, ar-ge, sağlık ve sosyal güvenliğe kalan kaynakların azalmasına yol açmaktadır.

Sovyetler Birliği sonrası Orta Asya Türk cumhuriyetleri Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da yaşanan güvenlik sorunları ülkelerin iç ve dış politikalarını bu yönde etkilediği gibi komşularla ilişkilerde ekonomik gelişmeyi ve işbirliğini engelleyen politika ve uygulamalara yol açmıştır. Tacikistan'da yıllarca süren iç savaş, Kırgızistan'da siyasal istikrarsızlıkla beslenen çatışmalar, Kırgızistan-Özbekistan sınır bölgelerinde yaşanan istikrarsızlık, bu ülkelerin güvenlik politikalarına öncelik vermesine yol açmış, bu alandaki yatırım ve istihdamın artmasına neden olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak geçen süre zarfında refah kalemindeki gelişmeler yetersiz kalmıştır. Bu gerçekler, eski Sovyet cumhuriyeti olmayan Afganistan örneğinde çok daha açık bir biçimde görülmektedir.